

104, 13 (25) травня. – С. 2–3. 18. Письмо з Риму про руських путників // Діло. – 1893. – Ч. 112, 22 травня (3 червня). – С. 2–3. 19. Промова папи до руських путників // Діло. – 1893. – Ч. 114, 25 травня (6 червня). – С. 1. 20. Віденська демонстрація // Галичанин. – 1893. – Ч. 121, 3 (15) червня. – С. 1–2. 21. Сообщенія митрополита // Галичанин. – 1893. – Ч. 120, 2 (14) червня. – С. 1. 22. Новинки / Галичанин. – 1894. – Ч. 165, 24 липня (5 серпня). – С. 3. 23. Розв'язання папського ювілейного комітету / Діло. – 1893. – Ч. 135, 18 (30) червня. – С. 1. 24. Zięba A. Sembratowicz Sylwester / Andrzej Zięba. // Polski Słownik Biograficzny. – T. XXXVI/2, Zeszyt 149. – Warszawa-Kraków: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla, 1995. – S. 212–217

Дмитрий Корбяк

ОТНОШЕНИЕ ГАЛИЦКОЙ ОБЩЕСТВЕННОСТИ К 50-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ ЕПИСКОПСТВА ПАПЫ ЛЬВА XIII

Статья посвящена вопросу празднования папского юбилея 1893 года в Галичине. Проанализированы подготовка, ход и последствия главных юбилейных мероприятий. Определено место митрополита Сильвестра (Сембратовича) в этих событиях. Прослежена связь между празднованием юбилея папы Льва XIII и церковно-политической ситуацией в Галичине конца XIX в.

Ключевые слова: Лев XIII, Сильвестр Сембратович, паломничество, венская демонстрация, митрополит.

Dmytro Korbiak

THE POSITION OF GALICIAN PUBLIC TO THE CELEBRATION THE 50TH ANNIVERSARY OF THE EPISCOPACY OF POPE LEO XIII

The article deals with the question of papal jubilee celebration in 1893 in Galicia. Analyzed preparation, course and effects of major commemorative events. Defined the place of the Metropolitan Sylwester Sembratovych in these events. Traced the connection of celebrating anniversary of Pope Leo XIII to the church-political situation in Galicia late nineteenth century.

Key words: Leo XIII, Sylwester Sembratovych, a pilgrimage, the Vienna demonstration, Metropolit.

УДК 94(477) «18»/ «19»: 378.18 (09)

Марина Кругляк

КОРУПЦІЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

У статті розглянуто поширення явища корупції у вищій школі Російської імперії в XIX – на початку XX ст. Спираючись на спогади випускників університетів підросійської України, автор доходить висновку про поширеність та популярність хабарництва серед російської професури в першій половині XIX ст. у вигляді так званого «пансіонерства». Наводяться приклади корупції при вступі до вищого навчального закладу, при складанні іспитів. Показано шляхи боротьби з корупцією з боку окремих студентів та професорів.

Ключові слова: університет, професор, студент, корупція, пансіонерство

Корупція у будь-якій сфері життя суспільства є асоціальним, аморальним і протиправним явищем. В той же час, згідно з проведенням опитуванням, 51,1 % українців ставиться до корупції як до ринкового механізму для вирішення власних проблем, не вбачаючи в цьому нічого поганого, а більше 60 % бере активну участь в корупційних діях, і лише близько 36 % населення України готові протидіяти корупції [1]. Отже, ставлення до корупції в Україні є толерантним. «Лідерами» за корупційними діями є медичні та навчальні заклади.

В Україні упродовж 2012 р. також були приклади викриття корупційних дій викладачів, але наслідки цих викриттів не набули широкого висвітлення у вітчизняних ЗМІ. Показовим є й те, що тільки третина молодих людей оцінює корупцію в сфері освіти як злочин. В той же час 33,5 % респондентів сприймає корупційні дії як можливість вирішити власні проблеми, а близько 20 % вважає прояви корупції нормою сучасного суспільного життя. Всеукраїнське репрезентативне опитування студентів, проведене фондом «Демократичні ініціативи» спільно з Ukrainian Sociology Service за результатами 2011 р., засвідчило, що 33,2 % опитуваних безпосередньо стикались з корупцією у вищому навчальному закладі, 29,1 % чули про неї від тих, хто відчув її на собі, і тільки 37,7 % не мають такого досвіду [2].

Звісно, що явище корупції існувало й існуватиме завжди й у всіх суспільствах, навіть найбільш демократичних. Ставиться питання лише про поширеність його в тому чи іншому середовищі. Важливим, особливо в сучасних умовах реформування системи вищої освіти, є з'ясувати, наскільки

поширеною була корупція у вищій школі підросійської України в XIX – на початку XX ст., аби врахувати досвід минулого. Дана проблема ще не знайшла належного висвітлення в історичній літературі, тому проведене дослідження є, по суті, першим в українській історіографії. Серед російських дослідників, які опосередковано зачіпають питання хабарництва в професорському колі, варто відзначити О. Вішленкову, Р. Галіулліну та К. Ільїну [3]. Важливим джерелом інформації слугуватимуть спогади студентів – випускників Київського, Харківського і Новоросійського університетів, а також слухачок вищих жіночих курсів в Києві (З. Тулуб) і Одесі (Д. Атлас). Жодного соціологічного дослідження, яке б фіксувало наявність хабарництва у вищій школі Російської імперії, проведено не було. Тому спогади є єдиним джерелом, в якому піднімається дана проблема.

Метою статті є визначити рівень корупції у вищій школі Російської імперії (на прикладі України) в XIX – на початку XX ст., провести аналогії із сучасністю, спробувати знайти шляхи вирішення даної проблеми.

Найпопулярнішою формою корупції з боку професури російських університетів першої половини XIX ст. було так зване «пансіонерство». Сама ідея цього явища мала благородний характер й була викликана попитом на подібні установи – спокійні й зручні для занять квартири, які батьки шукали для своїх синів-студентів. Такі квартири пропонувалися учителями гімназій, а також деякими професорами; інших професорів самі батьки, по знайомству, переконували прийняти на квартиру їх дітей [4, с. 282]. Проте подібна благородна ідея невдовзі набула негативного забарвлення. «Пансіонери», так називали цих заможних студентів, сплачували за проживання доволі значні кошти. Найчастіше заможні батьки, домовляючись з професорами про житло для своїх дітей, розраховували не лише на зручність помешкань та якісне харчування, але й допомогу в навчанні. Про популярність такого явища свідчить, зокрема, той факт, що у Харківському університеті 1850-х рр. лише три професори не здавали помешкання пансіонерам. За спогадами А. Шимкова, який 1856 р. вступив до цього вишу, пансіонерство тоді ще існувало, проте було вже в занепаді, а через три-чотири роки зовсім зникло на тлі ліберально-демократичних перетворень Олександра II [5, с. 13–14]. Однак пансіонери залишилися в пам'яті як уособлення найгірших рис заступництва, а пансіонерство – як форма хабарництва.

І дійсно, студенти-пансіонери могли розраховувати на те, що, завдяки круговій поруці між утримувачами «пансіонів», їх будуть безперешкодно переводити з курсу на курс, навіть якщо вони жодного разу не заглянуть в університет; якщо ж вони матимуть хоч трішки знань, їм нададуть ступінь кандидата [6, с. 415; 7, с. 380]. Для кожного професора, який утримував пансіонера, обов'язковим було допомогти пансіонеріві іншого професора в переведенні на наступний курс або отриманні зайвого балу, здобутті ступеня кандидата, як у приказці – «рука руку миє». Студент Харківського університету 1850-х рр. М. Леваковський зазначав, що навіть професори, які не розміщували в себе пансіонерів, мали зиск, адже отримували від інших професорів-утримувачів частку прибутків [8, с. 429].

Ректор Харківського університету П. Гулак-Артемівський взагалі відзначався в явищі пансіонерства особливим пієтетом. Він завжди підкреслював, що мав не пансіонерів, а «вихованців», які були або просто «сиротами», що не мали батьків, яких він узяв до себе через жалощі, або «круглі сироти», або «бідолашні сиротки», за яких він впрошував жорсткосердних професорів, ворогів пансіонерства за принципом (за кожного з них він отримував по 2–3 тис. крб.) [4, с. 282–283].

Отже, як зазначав інший випускник Харківського університету М. Де-Пуле, злякисне пансіонерство, яким запламувала себе більшість харківських професорів, стало вигідним промислом, внаслідок якого деякі з професорів сперечалися з тодішнім харківським багатієм Кузіним про прикрашення міста Харкова кам'яними будинками [4, с. 282]. Навіть гідні й талановиті професори займалися пансіонерством, наживаючи не лише кам'яні будинки і дачі, а й маючи екіпажі; відтепер вони жили паничами й ставали ледарями [4, с. 285].

Проте не всі професори підтримували явище пансіонерства, були й такі, які відкрито виступали проти нього. Наприклад, професор Харківського університету Д. Каченовський, що визначався своєю вимогливістю й ненавистю до подібних пережитків, «протиставив особливу причепливість до професорських пансіонерів на іспитах з міжнародного права ніби в компенсацію за полегшені для них екзамени з інших предметів»; принциповість і наполегливість Д. Каченовського сприяла появі в суспільстві осуду явища пансіонерства й, врешті, призвела до його зникнення на початку 1860-х рр. [5, с. 13]. Іншим противником корупції виступав професор всесвітньої історії Харківського університету М. Лунін, який розпочав боротьбу з пансіонерством з часу початку своєї викладацької роботи у виші – з 1834 р., й вступав у суперечку з ректором П. Гулаком-Артемівським, ставлячи його «сироткам» двійки та одиниці й прилюдно наголошуючи на низькому фаховому рівні очільника університету [4, с. 287].

Поширеною формою корупції, звісно, було хабарництво при складанні іспитів. Яскраво це описував у своїх спогадах харківський студент 1850-х рр. П. Вейнберг: «Професор латинської словесності брав зі вступників в університет... й тих, що переходили з курсу в курс, не тільки дзвінкою монетою й папірцями, але не гребував й срібними ложками; професор богослов'я приймав навіть розписки наступного змісту: «Цим зобов'язуюсь, у випадку, якщо на екзамені з богослов'я отримаю задовільний бал, сплатити п. професору таку-то суму»; лектору німецької мови в лексикон, що лежав в нього на столі, той, що екзаменувався, якому цей лексикон надавався «для довідок», вкладав асигнацію більш-менш великої вартості» [7, с. 373]. Не гребували брати зі студентів гроші й секретарі факультетів: наприклад, звичайна довідка (перелік оцінок, отриманих студентом на іспиті) обходилася харківському студенту 1850-х рр. у 2–3 крб. [8, с. 430].

М. Леваковський детально описує процедуру отримання професором хабара. Перед кандидатським іспитом неготовий студент передавав визначену суму коштів для певного професора, останній розподіляв її між усіма професорами-екзаменаторами. Але сплачувати треба було задовго до іспиту, інакше професор-посередник не встигав розділити гроші [8, с. 429].

Відомий у майбутньому історик, а в 1830-ті рр. студент Харківського університету М. Костомаров пригадував, як професор-іноземець Паки де Совіньї запровадив перед іспитом з французької мови таку практику: студенти приходили до нього додому перед екзаменом брати «лесони» (уроки) й платили за кожен по 10 крб. асигнаціями; якщо ж студента не задовольняла запропонована професором оцінка, підняти її можна було за умови додаткової сплати ще 10 крб. Прикметно, що про подібну практику французького викладача знали всі професори, з деканом включно [9, с. 183–184].

Утім, часто хабара вимагали в незаможного студента; якщо не було грошей, брали речами і всім, що потрапить під руку. Як приклад М. Леваковський наводить процедуру складання іспиту з латини в професора Лук'яновича. Студенти поділені на дві групи: тих, хто сплатив, й тих, хто не сплатив контрибуції. Незаможний юнак потрапив до другої групи. Його непогані відповіді не задовольняють професора, й він призначає йому зустріч в себе вдома. Відповіді хлопчини знову незадовільні, й екзаменатор прямо говорить про гроші, яких у юнака нема. Задовільний бал студент отримав, принісши срібну ложку – єдину коштовну річ, знайдену вдома [8, с. 429–430].

Зі спогадів випускника Харківського університету 1840-х рр. Н. Оже-де-Ранкура дізнаємося, що професори натякали студентам: якщо не заплатите, то високого балу не отримаєте. Мемуарист не мав грошей платити, тому залишився без кандидатського ступеня, але вирішив помститися кривдникам. Отримавши нарешті гроші, він написав у Раду університету прохання, в якому зазначив, що, заради успіху на іспитах, звернувся до відповідних професорів із проською допомогти уроками: такий-то прочитав лекцію за 100 крб., інший – три лекції за 150 крб., третій – п'ять лекцій за 200 крб. Додавши до прохання гроші, ображений студент попросив видати йому квитанції. Подібний акт роздратував ректора університету П. Гулака-Артемовського, а також змусив нервувати «світочів науки», які попросили Н. Оже-де-Ранкура забрати прохання й повернути гроші. Студент відмовився піти назустріч професорам, і все місто невдовзі дізналося про корупцію у вищому навчальному закладі [10, с. 265–266]. І все ж, не всі студенти мовчали про зловживання професури чи прагнули її покарати у такий спосіб. О. Вішленкова стверджує, що студенти та їх батьки не раз писали в Петербург до міністра народної освіти про професорські примхи і хабарництво, про що є чимало свідчень у справах Харківського навчального округу Російського державного історичного архіву [3, с. 124].

Стверджувати про поширення/непоширення хабарництва в професорському колі в роки після правління Миколи I доволі складно, адже жоден мемуарист не згадує про подібні явища з боку викладачів. І все ж, сміємо припустити, що ліберально-демократичні перетворення імператора Олександра II привели до професорської діяльності багатьох талановитих учених, про яких із великою вдячністю згадують випускники російських вишів другої половини XIX – початку XX ст. Однак документи свідчать про нові форми корупції у вищій школі. Зокрема, в серпні 1904 р. Радам університетів дозволено понадвідсоткову норму звільняти від плати за навчання під час проходження університетського курсу дітей професорів, приват-доцентів та всіх штатних службовців в університеті [11, с. 4; 12, с. 8]. Дотична картина спостерігалася й в інших університетах підросійської України, а також в роки Першої світової війни на Одеських вищих жіночих медичних курсах, де від плати за навчання звільняли дочок тих професорів, що викладали на курсах [13, арк. 40].

Загальна кількість звільнених від сплати за навчання на Київських вищих жіночих курсах не могла перевищувати 10 % слухачок [14, арк. 8 зв., 24]. В той же час на початку XX ст. спостерігалася явище звільнення від плати за навчання тих курсисток, які квартирували в професорів. Згадки про це є в спогадах київської курсистки, відомої в майбутньому письменниці Зінаїди Тулуб [15, арк. 255].

І все ж, не варто думати, що всі професори брали хабарі. По-перше, спогади про хабарництво зустрічаємо лише у студентів першої половини XIX ст., коли при владі в Російській імперії був імператор Микола I, а фаховий рівень викладачів залишав кращого. По-друге, єдиним джерелом з даного питання є мемуаристика; в переважній більшості автори спогадів згадують лише хороше в діяльності того чи іншого професора. Зокрема, слухачка Одеських вищих жіночих курсів Доротея Атлас, пишучи про професора О. Павловського, не раз відзначала, як він допомагав нужденним студентам грошима [16, с. 23]. Подібні спогади зустрічаємо й про професора Новоросійського університету В. Григоровича, якого Д. Овсянико-Куликовський називає «бессребреником» за те, що той не знав ліку грошам й завжди був готовий надати матеріальну допомогу нужденним студентам [17, с. 23]. Професор М. Бунге в Київському університеті влаштовував особливі повторювальні бесіди зі студентами у вечірні години, а також запрошував молодь до себе додому, аби дати поради чи необхідні книги [18, с. 30], інший професор цього вишу В. Антонович іноді навіть «захищав» студентів від інших викладачів й допомагав молоді у працевлаштуванні [19, арк. 13–15 зв.].

І все ж, риторичним постає питання: чому професори брали (і, на жаль, продовжують брати) хабарі. Адже, як зазначала російська дослідниця О. Вішленкова, держава виділяла значні кошти на утримання університетів, тому професори були одними з найбільш високооплачуваних чиновників в імперії [3, с. 26]. Можливо, причини цього варто шукати не в матеріальній незабезпеченості (чого не було та й зараз немає серед професури), а в прагненні до збагачення, віднесенні себе на психологічному рівні до іншої, «вищої» касти обраних, які мають за своє існування отримувати гроші від студентів. І в цьому плані, саме від позиції громадянського суспільства і держави залежить можливість подолання цього недоліку.

Список використаних джерел

1. Звіт за результатами дослідження «Корупція та корупційні ризики в державних адміністративних органах: громадська думка населення України, підприємців, експертів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/21891>.
2. Корупція в освітній галузі: загрози стратегічному розвитку українського суспільства. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1154/>.
3. Вишленкова А. Русские профессора: университетская корпоративность или профессиональная солидарность / Е. А. Вишленкова, Р. Х. Галиуллина, К. А. Ильина. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – 656 с.
4. Де-Пуле М. Ф. Харьковский университет и Д. И. Каченовский: культурный очерк и воспоминания из 1840-х годов / М. Ф. Де-Пуле // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. / [укл.: Б. П. Зайцев та ін.; наук. ред. С. І. Посохов]. – Харків: Вид-во Сага, 2008. – Т. 1. – С. 272–331.
5. Шимков А. П. Воспоминания о Д. И. Каченовском / А. П. Шимков // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. / [укл.: Б. П. Зайцев та ін.; наук. ред. С. І. Посохов]. – Харків: Сага, 2010. – Т. 2. – С. 7–17.
6. Лейбин П. Памяти Д. И. Каченовского / П. Лейбин // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. / [укл.: Б. П. Зайцев та ін.; наук. ред. С. І. Посохов]. – Харків: Сага, 2008. – Т. 1. – С. 413–416.
7. Вейнберг П. И. Харьковский университет в пятидесятых годах (Из моих воспоминаний) / П. И. Вейнберг // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. / [укл.: Б. П. Зайцев та ін.; наук. ред. С. І. Посохов]. – Харків: Вид-во Сага, 2008. – Т. 1. – С. 372–387.
8. Леваковский Н. Университет пятидесятых годов / Н. Леваковский // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. / [укл.: Б. П. Зайцев та ін.; наук. ред. С. І. Посохов]. – Харків: Вид-во Сага, 2008. – Т. 1. – С. 417–438.
9. Костомаров Н. И. Студенчество и юность. Первая литературная деятельность / Н. И. Костомаров // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. / [укл.: Б. П. Зайцев та ін.; наук. ред. С. І. Посохов]. – Харків: Вид-во Сага, 2008. – Т. 1. – С. 176–202.
10. Оже-де-Ранкур Н. Ф. В двух университетах (Воспоминания 1837–1843 годов) / Н. Ф. Оже-де-Ранкур // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. / [укл.: Б. П. Зайцев та ін.; наук. ред. С. І. Посохов]. – Харків: Вид-во Сага, 2008. – Т. 1. – С. 260–266.
11. Правила стипендий, пособий, премий и прочих капиталов, существующих при Императорском Харьковском университете. – Харьков: Тип. «Печатное дело», 1913. – 136 с.
12. Правила стипендий, пособий и премий, существующих при Императорском Харьковском Университете, на счет капиталов, пожертвованных университету для этой цели разными лицами и учреждениями. Составлены в 1908 году. – Харьков: Тип. и Лит. М. Зильберберг и С.-вья, 1909. – 88 с.
13. Держархів Одеської обл., ф. 62, оп. 1, спр. 104, 77 арк.
14. Державний архів м. Києва, ф. 244, оп. 1.1, спр. 3, 40 арк.
15. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, ф. 150, спр. 86, 395 арк.
16. Атлас Д. Памяти профессора-друга / Доротея Атлас. – Одесса: Б. и., 1914. – 42 с.
17. Овсянико-Куликовский Д. Н. Воспоминания / Д. Н. Овсянико-Куликовский // Новоросийский университет в воспоминаниях современников. К 135-летию Одесского университета. – Одесса, 1999. – С. 23–31.
18. Ромер Ф. Київський університет в 1855–1860-ті роки / Ф. Ромер // 3 іменем Св. Володимира: Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників: у 2 т. / [упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський]. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 23–33.
19. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ф. 90, спр. 47, 16 арк.

Марина Кругляк

КОРРУПЦИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА ПРИМЕРЕ УКРАИНЫ)

В статье рассматривается распространение явления коррупции в высшей школе Российской империи в XIX – начале XX вв. Основываясь на воспоминаниях выпускников университетов подросийской Украины, автор делает вывод о распространении и популярности взяточничества среди российской профессуры в первой половине XIX в. в виде так называемого «пансионерства». Приводятся примеры коррупции при поступлении в высшее учебное заведение, при сдаче экзаменов. Показаны пути борьбы с коррупцией со стороны отдельных студентов и профессоров.

Ключевые слова: университет, профессор, студент, коррупция, пансионерство.

Maryna Krugliak

CORRUPTION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE 19TH – EARLY 20TH CC. (ON THE EXAMPLE OF UKRAINE)

The article deals with the spread of corruption in the higher school of the Russian Empire in the 19th – early 20th cc. Based on the memoirs of the graduates of Russian Ukraine, the author concludes about the distribution and popularity of bribery among the Russian professors in the first half of the 19th century in the form of the so-called «board and lodging». The examples of corruption for admission to higher educational establishments, while passing exams are shown. The ways to fight corruption from the perspective of individual students and professors are described.

Key words: university, professor, student, corruption, board and lodging.

УДК 94(477):364:272

Тетяна Ісса

БЛАГОДІЙНА ДОПОМОГА ПОЛЬСЬКОГО ДВОРЯНСТВА РИМО- КАТОЛИЦЬКОМУ НАСЕЛЕННЮ КІЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті висвітлюється благодійна діяльність польського дворянства Київської губернії на користь Римо-католицької церкви та соціально незахищеного населення цієї конфесії на початку XX ст. На підставі архівних та опублікованих матеріалів відзначено активність польського шляхетства губернії у сфері доброчинності напередодні та в роки Першої світової війни, зокрема участь у створенні та роботі Київського римо-католицького благодійного товариства. Досліджено, що римо-католицькі костели постійно були об'єктом дворянської благодійності.

Ключові слова: Київське римо-католицьке благодійне товариство, дворянство, поляки, благодійність, костели.

Дослідження благодійності етнічних і релігійних меншин привертає увагу істориків як приклад функціонування громадської системи піклування, яка успішно організувала опіку над бідним населенням, забезпечуючи матеріальні та духовні потреби представників своєї етноконфесійної спільноти. Серед дослідників благодійності польського населення Правобережжя слід відзначити Я. Бойчука [1], В. Шостака [2], О. Білобровець [3], О. Ніколаєнко [4] та інші. В умовах, коли лєвова частка благодійних пожертв на користь костелів і на потреби бідного римо-католицького населення належала представникам дворянства, необхідність спеціального дослідження цієї проблеми є очевидною.

Дворяни римо-католицького сповідання ревно підтримували свої костели. У ситуації, коли російське самодержавство робило наступ на економічні права РКЦ на Правобережжі, місцеві землевласники виступали активними союзниками католицького духовенства. Паства РКЦ відзначалася високим ступенем релігійності, згуртованості навколо костьолів, дисциплінованості, відданості своїм духовним наставникам. Та її частина, що належала до елітарних прошарків населення – великих землевласників, аристократів, підприємців, урядовців, інтелігенції – служила надійною опорою своїй Церкві, надаючи їй всебічну допомогу.

У середовищі Київського дворянства звичною справою, навіть в умовах Першої світової війни, були пожертви на костели. У час, коли у благодійників на першому місці стояли потреби населення, постраждалого від війни, Божий дім залишався об'єктом благодіяння. Як і в мирний час, коли благодійники жертвували тисячі карбованців на храми, так і в умовах війни релігійні мотиви доброчинності були поширеними. Благодійність, стимульована релігійною необхідністю віддавати